

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ-ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті йдеться про структурні компоненти та критерії оцінювання професійної спрямованості старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів, описано підходи до визначення сутності професійної спрямованості особистості та рівні професійної спрямованості, зосереджено увагу на провідних мотивах, що спонукають старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів до вибору майбутньої професії.

Ключові слова: спрямованість особистості, професійна спрямованість, професійний інтерес, вибір професії, професійні наміри, старшокласники-вихованці позашкільних навчальних закладів.

Сучасні тенденції розвитку суспільства, соціально-економічні зміни, ринкові відносини зумовлюють необхідність формування активної особистості, здібної до самовизначення та професійного спрямування майбутньої життєдіяльності. Завдання щодо підготовки молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності, посилення професійної орієнтації та допрофільної підготовки визначені як одні з основних у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схваленій Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344 / 2013 [6].

Термін «спрямованість особистості» притаманний таким наукам, як: філософія, соціологія, психологія та педагогіка. У контексті педагогічної науки проблема професійної спрямованості полягає у визначенні шляхів та засобів її формування.

Загальним проблемам професійної спрямованості особистості присвячено праці К. Платонова, О. Леонтєва, Л. Божович, І. Кона, Г. Костюка, С. Рубінштейна та інших. Окремі аспекти цієї проблеми відображено в дослідженнях Д. Закатнова, С. Крягжде, О. Мельника, В. Мачуського, О. Моріна, Є. Павлютенкова, М. Тиценка, Б. Федоришина, П. Шавіра, Г. Щукіної та інших.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що підходи до визначення сутності спрямованості особистості є неоднозначними. Це свідчить не стільки про різницю в поглядах дослідників на дану проблему, скільки про своєрідність теоретичних концепцій розвитку особистості, у площині яких вона розглядалася. У своєму дослідженні ми під спрямованістю особистості розуміємо складне утворення в її психологічній структурі, яке повинно окреслити особливості тенденцій поведінки та дій людини, що визначають у соціальному плані його риси за генеральними лініями. При цьо-

му спрямованість виявляється в особливостях інтересів, установок, потреб особистості та в особливостях цілей, що ставить перед собою людина.

Є. М. Павлютенков визначив професійну спрямованість як сукупність мотивів вибору професії. Він вважає, що ієрархія мотивів для кожної особистості є індивідуалізованою та динамічною. Визначальним при виборі професії може бути як один мотив, так і група мотивів. Тому, розглядаючи професійну спрямованість конкретного старшокласника-вихованця позашкільних навчальних закладів, потрібно визначити провідний мотив (групу мотивів) і вивчати його в комплексі з іншими якостями особистості [7].

На думку А. П. Сейтешева, професійна спрямованість є важливою стороною загальної спрямованості особистості, складним психологічним утворенням, яке являє собою сукупність потреб, інтересів, установок, цілей, схильностей, переконань тощо та визначає вибір життєвих шляхів [10].

А. П. Шавір вважає, що перша необхідна умова формування професійної спрямованості полягає у виникненні вибірково-позитивного ставлення людини до професії або до її окремої сторони. При цьому йдеться про виникнення суб'єктивного ставлення, а не про об'єктивні зв'язки, що можуть існувати між людиною та професією. Зрозуміло, що поява суб'єктивного ставлення визначається об'єктивними відношеннями між людиною та професією. Проте, ці відношення можуть не набути особистісної значущості або обумовити вибірково-негативне ставлення як до окремих сторін, так і до всієї професії загалом [10].

Як уже зазначалося, максимальної інтенсивності формування професійної спрямованості набуває в старшому шкільному віці, коли переважно складаються стійкі інтереси та виявляються наміри поєднати певне місце у суспільстві. Аналіз досліджень з проблеми формування професійної спрямованості показав: ряд учених вважає, що у підлітків вона не є стійким утворенням. Конкретні професійні інтереси складаються та набувають свідомого та стійкого характеру лише у віці 13-14 років або навіть пізніше. У підлітковому віці тільки накопичуються різноманітні інтереси, а в юнацькому — відбувається відбір найбільш значущих інтересів й цінностей, які і займають важливе місце у загальній структурі особистості.

Залежно від рівня сформованості у старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів професійних намірів, інтересів, схильностей та мотивів Є. О. Клімов вирізняє чотири рівні професійної спрямованості [1].

Перший характеризується наявністю намірів щодо оволодіння професією, проте вони чітко не виражені, інтереси не є стійкими,

в учня не сформовані уявлення ні про себе, ні про власні якості, ні про вимоги професії до людини.

Другий рівень передбачає наявність певного кола професій, яким надається перевага і які можуть різнитися своїм змістом. У старшокласника-вихованця позашкільного навчального закладу починають складатися уявлення про себе, розуміння відповідності власних якостей вимогам професії тощо.

Для третього рівня притаманне виділення старшокласником-вихованцем позашкільного навчального закладу певної професії, наявність уявлень про себе та вимоги професії. Проте ці знання та уявлення існують більше в теоретичній, ніж практичній площині.

Четвертий рівень характеризується активною реалізацією професійних намірів. Старшокласник-вихованець позашкільного навчального закладу розвиває якості, необхідні для обраної професії, виходячи із власної самооцінки та досвіду практичної діяльності. На основі ознайомлення з професією та набуття певного практичного досвіду старшокласник-вихованець позашкільного навчального закладу формує чітку програму на майбутнє щодо оволодіння професією та розвитку кар'єри.

П. А. Шавір вважає, що професійну спрямованість доцільно диференціювати за показниками, які визначають її змістовну та динамічну характеристики. До першої він відносить повноту та рівень професійної спрямованості, до другої — її інтенсивність, дієвість та стійкість. Під повнотою професійної спрямованості автор розуміє коло мотивів переваг професій. Вибіркове ставлення до професії часто зумовлено виникненням поодиноких мотивів, пов'язаних як з окремими сторонами змісту, так і з процесом діяльності або деякими зовнішніми атрибутами певної професії. За певних умов значущими для особистості може стати багато пов'язаних із професією факторів: її творчі можливості, перспективи кар'єри, престиж, матеріальні, гігієнічні та інші умови праці, відповідність особливостям характеру тощо. Це свідчить про те, що професійна спрямованість ґрунтується на широкому колі потреб, інтересів, ідеалів, установок людини. Виходячи з цього, автор вважає, що один із напрямів розвитку професійної спрямованості полягає у збагаченні її мотивів: від окремого мотиву до все більш різнобічної та різноманітної системи мотивів.

Згідно з дослідженнями С.Л. Рубінштейна, мотиви діяльності пов'язані з метою, якої людина прагне досягнути. Проте трапляється й розбіжність між мотивами та метою діяльності. Мотив може зміститися і на саму діяльність, що має місце у випадках, коли для людини мотив діяльності полягає у самій діяльності. Автор вважає, що мотиви виходять із різноманітних потреб та інтересів, які формуються у людини в процесі суспільного життя [9].

Оскільки як конкретна трудова діяльність людини, так і вибір майбутньої професії обумовлюються не одним, а кількома взаємопов'язаними мотивами, при вивченні особливостей формування професійної спрямованості має сенс вирізняти систему мотивів, яка може бути структурована відповідно до певної ієрархії. При цьому професійна спрямованість формується в процесі навчально-трудової діяльності, яка обумовлює не лише зміни значущості мотивів, але й появу нових та інволюцію вже існуючих мотивів. Дослідження В. Д. Брагіної, Л. Н. Рожіної, В. І. Ковальова та інших показали, що в процесі трудової підготовки ієрархія мотивів змінюється в бік її адекватності обраному старшокласником-вихованцем позашкільного навчального закладу напряму професійної діяльності. Бажано, щоб ієрархія мотивів вибору професії передбачала домінування мотивів, безпосередньо пов'язаних із процесом та змістом праці (пізнавально-процесуальні мотиви). При цьому С. О. Крягдже, Н. Д. Левітов, С. Є. Репкін та інші дослідники вважають, що найбільш значущим мотивом навчально-трудової діяльності є стійкий інтерес до конкретного виду праці.

Ряд дослідників вказує на те, що професійну спрямованість доцільно розглядати як поетапний процес. Так, А. П. Сейтешев вважає, що процес розвитку професійної спрямованості складається з трьох основних етапів.

На першому етапі старшокласник-вихованець позашкільного навчального закладу зовнішньо приймає рішення засвоїти конкретну спеціальність, маючи при цьому відповідний емоційний настрій, епізодичний, ситуативний інтерес до неї, проте при цьому виборі він не є самостійним та ініціативним.

Наступному етапу притаманні фіксована установка на професію та стійкіші професійні інтереси; проявляються відповідні схильності, формується самостійність тощо, однак старшокласника цікавить лише практичний бік теоретичного матеріалу.

На третьому етапі старшокласник-вихованець позашкільного навчального закладу має тверду установку на професію, стійкий інтерес та схильність до неї за наявності певного досвіду та здатності до відповідної діяльності; проявляє захопленість як практичною, так і теоретичною сторонами навчального матеріалу. Проте, визначаючи етапи розвитку професійної спрямованості, автор залишив поза увагою становлення мотиваційної сфери, яка, на думку більшості дослідників, є психологічною основою вибору професії.

Надалі ми розглядали професійні наміри як усвідомлене позитивне ставлення особистості до сфери професійної діяльності, яке визначається наявністю знань щодо її сутності, прагнення обрати професію з означеної сфери діяльності й одержати відповідну освіту.

У розглянутих вище роботах висвітлено соціальні та психолого-педагогічні аспекти спрямованості особистості, обґрунтовано внутрішні механізми і зовнішні чинники, які сприяють розвиткові та функціонуванню цієї якості й обумовлюють її соціальну природу.

Також зазначено, що спрямованість є однією з провідних якостей людини, яка визначає основні напрями поведінки, що зумовлюються актуальними потребами, інтересами, ідеалами, переконаннями та іншими чинниками, та залежить від значущості для людини набутих знань, рівня розвитку свідомості і самосвідомості, моральної вихованості, осмислення власного і суспільного досвіду, уміння здійснювати самоаналіз тощо.

Для практичної роботи з формування спрямованості важливо знайти зв'язок між спрямованістю та діяльністю, вчинками, поведінкою людини. Спрямованість визначає особливості поведінки і дії людини з таких суттєвих соціальних позицій, як: ставлення до інших людей, до себе, до свого майбутнього. Тому професійна спрямованість знаходить прояв не тільки у ставленні людини до суспільства та зовнішнього середовища взагалі, але й до себе, до своєї діяльності та її результатів. Якщо в мотиваційній системі переважають мотиви самозабезпечення, самовираження особистих прагнень, то має місце особистісна спрямованість «на себе». Якщо ж діяльність людини регулюють мотиви, що спричиняються самою діяльністю (інтерес до трудового процесу, заглиблення в сутність діяльності тощо), має місце трудова спрямованість особистості.

Проте, на наш погляд, було б неправильно розуміти ставлення до професії однобічно, тільки як прояв активності, вибірковості з боку людини. Ми вважаємо, що в цьому разі має місце взаємодія, оскільки професія теж певною мірою впливає на людину. Цей вплив визначається сукупністю образів, думок, станів тощо, що виникають у свідомості під впливом об'єкта, і, що особливо суттєво, — об'єктивними вимогами, які професія ставить до людини. До їх числа належать, по-перше, вимоги до певних психолого-фізіологічних особливостей людини і, по-друге, до якісних особливостей перебігу психічних процесів, тобто загальних та спеціальних здібностей.

У роботах О.Г. Ковальова, В.М. Мясичева, Б.М. Теплова, А.П. Шавіра зазначається, що суттєвою ознакою вибору адекватного напрямку професійної діяльності є відповідність здібностей та нахилів особистості вимогам, які професія ставить до людини. Власне, проблема співвідношення нахилів як спрямованості на діяльність та здібностей до цієї діяльності знайшла досить широке відображення в роботах вітчизняних учених.

Дослідження Б.М. Теплова, С.М. Мясичева, С.Л. Рубінштейна, А.П. Шавіра, Г.І. Щукіної та інших дають змогу встановити зв'язок

нахилів зі спрямованістю особистості. Так, науковці, зокрема, вважають, що фундаментом для розвитку нахилів є розвинуті інтереси.

Слід зазначити, що не кожний інтерес може стати психологічною основою мотиву та вибору професії. Часто інтерес до певної професії має ситуативний характер, тобто професія виступає в формі, яка притягує мимовільну увагу старшокласника-вихованця позашкільного навчального закладу. При цьому учень не робить вольових зусиль для глибшого ознайомлення з професією. Але існує й діяльнісний інтерес, який стимулює не лише активне сприйняття інформації щодо професії, але й певну активну діяльність з власної ініціативи з переживаннями позитивних емоцій, що пов'язані з діяльністю, з наданням їй переваги тощо. Проте на цьому рівні розвитку інтересу до професії можуть бути відсутніми усвідомлені професійні наміри, але на ґрунті діялісного інтересу до професії виникає та розвивається професійний інтерес.

Отже, у теоретичній площині потрібно розрізнати інтерес до професії та професійний інтерес. Якщо старшокласник-вихованець позашкільного навчального закладу сприймає професію безвідносно до власне змісту праці, має приблизні уявлення про неї та намагається розширити свої знання про певну професію, то можна говорити про інтерес до професії. Якщо в результаті цілеспрямованої пізнавальної та практичної діяльності старшокласник-вихованець позашкільного навчального закладу набуває нових професійних знань та вмій й намагається розширити їх, то можна стверджувати про наявність професійних інтересів. Таким чином, за твердженням Є. М. Павлютенкова, однією із складових психологічної основи професійної спрямованості є діялісний, активний інтерес до професії [7].

Як зазначалося вище, з поняттям «професійна спрямованість» тісно пов'язане поняття «здібності». Одним із варіантів їх взаємозв'язку є ситуація, за якої виникнення схильності до професії детерміновано певними даними людини. У цьому випадку схильність фактично є потребою в реалізації людиною своїх здібностей. Проте часто вибіркове ставлення до діяльності виникає не на ґрунті реактивності особистості на її специфічний зміст, а у зв'язку з тим, що вона задовольняє інші потреби, які є на цей час домінантними (система цінностей, вікові особливості, потреба у різнобічному розвитку тощо). Таким чином, вплив фактору здібностей на виникнення вибіркового ставлення до діяльності може бути віддаленим та опосередкованим.

Як уже зазначалося, загальна та професійна спрямованість особистості визначається системою стійких мотивів, які є відносно незалежними від наявних ситуацій. Проте саме поняття «мотив» тісно пов'язане з поняттям «потреба», відповідно, передбачається їхня взаємозалежність та взаємовизначеність.

Компоненти професійної спрямованості старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів, про які йшлося вище, змінюються від простих до складних. Такі параметри у структурі особистості, як потреби, інтереси, нахили, здібності, ціннісні орієнтації, мотиви дають імпульси до активності. У старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів поступово формується соціально-психологічна установка, яка характеризується готовністю здійснити вибір професії, що переходить у здатність до професійного самовизначення.

Синтезуючи цілий ряд досліджень з цієї проблеми, приходимо до висновку про недостатню чіткість у визначенні сутності професійної спрямованості особистості. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає також можливість вважати, що поняття професійної спрямованості більш точно може бути розкрито через соціально-психологічну установку, яка передбачає неперехідну тривалу готовність особистості діяти відповідно до власних потреб щодо професійного вибору.

Виходячи із раніше сказаного, професійна спрямованість особистості є провідною інтегральною якістю, що формується на основі певної системи знань та вмій і характеризується соціально-психологічною установкою на визначений вид трудової діяльності відповідно до потреб, інтересів, нахилів та мотивів особистості і яка виражається у пролонгованій готовності здійснити професійний вибір.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми професійної спрямованості старшокласників дав нам змогу визначити основні критерії сформованості у старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів професійної спрямованості особистості:

- 1) інформованість про певні професії;
- 2) прояв інтересу до визначених професій;
- 3) сформованість мотивів, пов'язаних із змістом професій;
- 4) наявність нахилів до відповідної праці;
- 5) сформованість професійних намірів.

Для інтегрованої оцінки ступеня сформованості професійної спрямованості на основі запропонованих критеріїв ми визначали рівень професійної спрямованості старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів. Визначення критеріїв професійної спрямованості дає змогу виділити різні групи старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів за рівнем її сформованості.

Показники високого рівня професійної спрямованості старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів:

- 1) інформованість про професії характеризується конкретністю знань та усвідомленістю потреби у виборі окремих з них;

- 2) мотивація вибору професій визначається чіткими провідними мотивами, спрямованими на зміст відповідної діяльності;
- 3) професійні інтереси активізують пізнавальну та практичну діяльність з метою оволодіння необхідними знаннями, вміннями та розвитку професійно значущих якостей;
- 4) успішність з теорії та практики з роками зростає і тісно пов'язана з професійними інтересами та намірами;
- 5) професійні наміри мають чітку вираженість із визначенням конкретних шляхів подальшого професійного навчання та працевлаштування.

Показники середнього рівня професійної спрямованості старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів:

- 1) інформованість про професії характеризується сукупністю знань про основні професії та усвідомленням потреб у виборі деяких з них;
- 2) мотивація вибору професій визначається мотивами, певною мірою пов'язаними з відповідною діяльністю;
- 3) професійні інтереси певною мірою впливають на пізнавальну та практичну діяльність для оволодіння необхідними знаннями та вміннями;
- 4) успішність з теорії та практики з роками навчання підвищується і певним чином пов'язана з професійними інтересами та намірами;
- 5) професійні наміри мають певну вираженість із визначенням окремих шляхів подальшого професійного навчання.

Показники низького рівня професійної спрямованості старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів:

- 1) інформованість про професії характеризується окремими знаннями про ряд професій та уявленнями про потребу оволодіння деякими з них;
- 2) мотивація вибору професій визначається мотивами, частково пов'язаними з відповідною діяльністю;
- 3) професійні інтереси недостатньо впливають на пізнавальну та практичну діяльність для оволодіння необхідними знаннями та вміннями;
- 4) успішність з теорії та практики з роками навчання не підвищується;
- 5) професійні наміри не виражені, а шляхи подальшого професійного навчання не мають конкретизації.

Для діагностики рівнів професійної спрямованості старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів ми використували анкетування старшокласників-вихованців позашкільних навчальних закладів, педагогів, батьків, відвідували навчальні заняття,

проводили бесіди і інтерв'ю з вихованцями, здійснювали аналіз їхньої навчально-трудової діяльності, діагностували наявність у них спеціальних умінь і навичок. При цьому ми враховували думку керівників гуртків, батьків щодо успіхів і недоліків у підготовці дітей до вибору майбутньої професії.

Література

1. Климов Е. А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной ориентации / Е. А. Климов. — М. : Просвещение, 1983. — 160 с.
2. Концепція державної системи професійної орієнтації населення // Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: наук.-метод. посіб. [для вчителів] / за ред. О. В. Мельника. — К. : Четверта хвиля, 2009. — Вип. № 1. — С. 161-166.
3. Мачуський В. В. Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / В. В. Мачуський. — К., 2001. — 16 с.
4. Мельник О. В. Підготовка старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії в процесі профільного трудового навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О. В. Мельник. — К., 2003. — 20 с.
5. Морін О. Л. Зміст і педагогічні засоби підготовки учнів 8-9-х класів до вибору профілю майбутнього навчання / О. Л. Морін // Професійна орієнтація: теорія і практика: наук. — метод. посібник. — Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. — Вип. II. — С. 22-32.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013).
7. Павлютенков Е. М. Формирование мотивов выбора профессии / Е. М. Павлютенков. — К. : Рад. шк., 1980. — 143 с.
8. Платонов К. К. Об изучении и формировании личности учащегося / К. К. Платонов, Б. И. Адашкин. — М. : Высш. шк., 1966. — 160 с.
9. Сейтешев А. П. Профессиональная направленность личности: Теория и практика воспитания / А. П. Сейтешев. — Алма-Ата : Наука, 1990. — 336 с.
10. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П. А. Шавир. — М. : Педагогика, 1981. — 96 с.

В статье представлены структурные компоненты и критерии оценки профессиональной направленности старшеклассников-воспитанников внешкольных учебных учреждений, описаны подходы к определению сути и уровня профессиональной направленности, сосредоточено внимание на основных мотивах, которые побуждают старшеклассников-воспитанников внешкольных учебных учреждений к выбору будущей профессии.

Ключевые слова: *направленность личности, профессиональная направленность, профессиональный интерес, выбор профессии, профессиональные намерения, старшеклассники-воспитанники внешкольных учебных учреждений.*

O. A. Artemenko

Structural Components and Criteria for Evaluating the Professional Orientation of Senior Students in Out-of-School Educational Institutions

The Institute of Innovation Techniques and Education Content of the Ministry of Education, Science, Youth and Sports of Ukraine (36 Vasylyia Lypkivskoho Str., Kyiv, Ukraine)

The article presents the structural components and evaluation criteria for professional orientation of senior students of out-of-school educational institutions, describes approaches to the determination of the nature and levels of professional orientation, and highlights the main motives that encourage senior students of out-of-school educational institutions in the choice of their future profession.

The varieties of approaches to defining the orientation of the person actually demonstrate the differences in scientific views on this problem, the uniqueness of the theoretical concepts of personality.

We understand the orientation of the person as a complex entity that manifests itself in human behavior. Orientation is shown in the features of interests, attitudes, personality and the goals set by people.

Professional orientation is formed in senior school age. Senior students of out-of-school educational institutions choose the most important for them interests and values. As a result, the readiness to professional choice is formed.

To determine the levels of professional orientation, we interviewed senior students of out-of-school educational institutions, teachers, parents, attended classes.

Keywords: *personality orientation; professional orientation; professional interest; professional choice; professional intentions; senior school students of out-of-school educational institutions.*

References

1. Klimov, E. A. (1983). *Psikhologo-pedagogicheskie problemy professionalnoi orientatsii* [Psychological and Pedagogical Problems of Professional Orientation]. Moscow: Prosveshchenie.
2. Kontseptsiiia derzhavnoi systemy profesinnoi orientatsii naseleennia [Conception of a State System of Professional Orientation of Population] (2009). In O. V Melnyk (Ed.), *Profesiina orientatsiia starshoklasnykiv: teoriia i praktyka* (pp. 161-166). Kyiv: «Chetverta hvylia»
3. Machuskii, V. V. (2001). *Formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do profesiinoho samovyznachennia u sferi tekhnichnoi diialnosti v pozashkilnykh zakladakh* [Formation of Readiness of Senior Pupils to Professional Self-Determination in the Field of Technical Activity in Out-of-School Educational Institutions] (Dissertation Abstract, Kyiv).
4. Melnyk, O. V. (2003). *Pidhotovka starshoklasnykiv do samostiinoho vyboru maibutnoi profesii v protsesi profilnoho trudovoho navchannia* [Preparation of Senior Pupils to Independent Choice of Future Job in Process of Profile Education] (Dissertation Abstract, Kyiv).
5. Morin, O. L. (2011). *Zmist i pedahohichni zasoby pidhotovky uchniv 8-9 klasiv do vyboru profilu maibutnoho navchannia* [Content and Pedagogical Means of Preparation of 8-9 Grades Students to Choose Their Future Education] In *Profesiina orientaziia: teoriia i praktyka: nauково-metodychnyi posibnik* (pp. 22-32). Ivano-Frankivsk : Tipovit.

6. *Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku* [National Strategy of Development of Education in Ukraine until 2021] (*Presidential decree No 344/2013*, June 25, 2013).
7. Pavliutenkov, E. M. (1980). *Formirovanie motivov vybora professii* [Formation of Motives of Choice of Profession]. Kyiv : Radianska shkola.
8. Seiteshev, A. P. (1990). *Professionalnaia napravlennost lichnosti: Teoriia i praktika vospitaniia* [Professional Orientation of Personality : Theory and Practice of Education]. Alma-Ata : Nauka.
9. Shavir, P. A. (1981). *Psikhologiiia professionalnogo samoopredeleniia v rannei yunosti* [Psychology of Professional Self-Determination in Early Youth]. Moscow : Pedagogika.